

# Wstęp

Minęło dwadzieścia lat, kiedy wiosenną porą zebraliśmy się na pierwszej międzynarodowej, interdyscyplinarnej, zabrzańskiej konferencji naukowej. Przygotowania do niej rozpoczęły się wcześniej, bo jeszcze w 1996 roku, kiedy to zbliżała się rocznica 1000-lecia śmierci św. Wojciecha, patrona Polski. To właśnie wtedy z inicjatywy Pana Jerzego Chmielewskiego, ówczesnego Naczelnika Wydziału Kultury, przy aktywnym wsparciu i akceptacji ówczesnego Prezydenta Pana Romana Urbańczyka, zrodziła się idea zorganizowania konferencji naukowej. Konferencja ta uznana została już wtedy za udane wydarzenie kulturalne, toteż od razu rozpoczęliśmy rozmowy o kolejnej. Za tym, jak udana była to inicjatywa, przemawia jej trwanie aż do dziś, bez przerwy, co roku, tyle że teraz nasze naukowe spotkania odbywają się jesienią.

Proponuję trochę statystyki obejmującej 19 wydanych dotąd tomów. Konferencji zaś odbyło się 20. Opublikowano 465 referatów oraz 8 głosów w dyskusji, ponadto 58 innych dodatków. Od 2010 roku drukuje się także zapis dyskusji panelowych. Łącznie to ponad 7 060 stron druku. To już spora biblioteczka. Referaty wygłaszali badacze nie tylko z różnych polskich ośrodków, ale także z Austrii, Czech, Litwy, Niemiec, Słowacji, Ukrainy, Węgier, Włoch.

Od początku konferencja traktowana była jako jedna z form promocji miasta Zabrze. Niewątpliwie przysłużyła się temu miastu. Informacje o konferencji – a zarazem także o Zabrzu – znajdują się w czasopismach naukowych właściwie w całej Europie Środkowej. Z satysfakcją należy podsumować, że konferencja w Zabrzu stanowi swoiste hasło wywoławcze, bardzo dobrze kojarzone. Bo zabrzańskie spotkania naukowe charakteryzują się swoistą atmosferą. Pozostawiają wspomnienia u tych, którzy w nich uczestniczyli, a budzą ciekawość tych, których tu jeszcze nie było. Dla wielu wielką atrakcją były wieczorne zjazdy w podziemia kopalniane, tak pięknie zagospodarowane i wykorzystane. Zarówno takie atrakcje, jak i solidną wiedzę historyczną zapewnia – przyjazne nauce i ludziom nauki – miasto Zabrze, które staje się znaczącym ośrodkiem kultury i nauki na Górnym Śląsku, szczyci się swoją kardiologią, ma Janoscha (Horsta Eckierta), prowadzi 7 instytucji kultury, w tym znany Dom Muzyki i Tańca, ma kopalnie zmienione na skanseny, Muzeum Górnictwa Węglowego, Teatr, Muzeum Miejskie, Filharmonię, organizuje Festiwal im. Krzysztofa Pendereckiego

Zabrze jest miastem, które potrafiło tak mądrze zmieniać swoje oblicze. Ma przy tym swoją przeszłość, wplecioną w górnośląskie i – szerzej – w środkowoeuropejskie dzieje. Zabrze wyrosło na kapitale potentatów finansowych i ciężkiej pracy zwykłych ludzi.

Temat XX jubileuszowej zabrzańskiej konferencji naukowej brzmiał: „Rola arystokracji w Europie Środkowej ze szczególnym uwzględnieniem Śląska”. Spotkanie naukowe poświęcone zatem było siłom sprawczym na tym terenie: rycerstwu i szlachcie, rodom i dynastiom, przemysłowcom i bankierom, tym wszystkim, którzy od średniowiecza po czasy nowożytne i nowsze wpływali na oblicze tego historycznego regionu. Staraliśmy się przedstawić podstawy ich siły ekonomicznej, a także prowadzonej przez nie polityki, wszelkich jej uwarunkowań, starając się przy tym określić ich rolę i znaczenie w dziejach zarówno lokalnych, jak i całego regionu. Wygłoszone referaty uporządkowaliśmy w trzech grupach tematycznych: „Elity w średniowieczu: możnowładcy – rycerze – szlachta”, „Szlachta i magnateria w czasach nowożytnych: Polska – Śląsk – Europa Środkowa” oraz „Szlachta i rody arystokratyczne na Górnym Śląsku: Od magnatów pieniądza do »czerwonej arystokracji«”. Tematem dyskusji panelowej – tradycyjnie poprzedzającej zabrzańską konferencję – była: „Arystokracja na ziemiach Rzeczypospolitej i na Śląsku przed I wojną światową”.

Niniejszy tom – zawierający rezultaty dwudziestego spotkania – jest dwudziestą publikacją z serii „Kultura Europy Środkowej”. Z okazji jubileuszu chcielibyśmy wszystkim dotychczasowym uczestnikom, referentom i dyskutantom serdecznie raz jeszcze podziękować, zwłaszcza tym, którzy z nami byli i trwali oraz przygotowywali zabrzańskie spotkania. Naszym obowiązkiem jest dziękować inicjatorom naszych spotkań, Panom Jerzemu Chmielewskiemu i Romanowi Urbańczykowi, Wydziałowi Kultury i Dziedzictwa, wszystkim tym, którzy teraz w nim pracują lub pracowali niegdyś. Jakże mile wspominamy współpracę z Panem Andrzejem Wilkiem, Panem Eugeniuszem Tatysem, a teraz z Panią Dorotą Szatters. To ich zapał i poświęcenie przyczyniały się do sukcesów tych spotkań. Konferencje to także efekt współpracy z Muzeum Górnictwa Węglowego, z kolejnymi Dyrektorami: Krystyną Barszczewską, Janem Jurkiewiczem, Markiem Dmitrowem, Bartłomiejem Szewczykiem.

Szczególnie dziękujemy Pani Prezydent Małgorzacie Mańce-Szulik za kontynuację tradycji zabrzańskich spotkań, za żywe zawsze zainteresowanie tymi spotkaniami oraz za osobisty wkład w ich organizację i przebieg.

Dziękujemy wszystkim członkom Rad Naukowych konferencji, a było ich przynajmniej kilku, zwłaszcza zaś tym, którzy byli i pomagali najdłużej i najwięcej.

Podziękować pragniemy Panu Naczelnikowi Stefanowi Gajdzie z będącego współorganizatorem naszych spotkań Oddziału PAN w Katowicach za pomoc w organizacji konferencji od początku, a także jego współpracownikom: Annie Raimann i Joannie Grochowskiej.

Dziękujemy patronom medialnym i patronom honorowych, w tym również patronom ostatniego spotkania.

Słowa podziękowania kierujemy do współorganizatorów, wszystkich, którzy pomagają w jakikolwiek sposób w organizacji konferencji. Dziękujemy Muzeum Górnictwa Węglowego, Miejskiej Bibliotece Publicznej, Muzeum Miejskiemu, Teatrowi Nowemu.

---

Dziękujemy Panu Ireneuszowi Olszy, który również od początku przygotowuje skład i opracowanie wydawnicze kolejnych tomów z naszych konferencji. Szata graficzna i w ogóle estetyka tych wydawnictw – myślę, że jest to nasza wspólna opinia – może budzić uznanie.

*Antoni Barciak*

# Einleitung

Es sind zwanzig Jahre vergangen, als wir uns im Frühjahr auf der ersten internationalen, interdisziplinären Wissenschaftskonferenz in Zabrze gesammelt haben. Die Vorbereitungen zu diesem Treffen begannen früher, da noch im Jahre 1996, als das Jubiläum des 1000. Jahrestages des Todes von St. Adalbert (poln. Wojciech), dem Patron von Polen näherte. Es war damals, auf Initiative der Behörden der Stadt Zabrze, vor allem von Herrn Jerzy Chmielewski, dem damaligen Leiter der Abteilung für Kultur, mit der aktiven Unterstützung und Akzeptanz des damaligen Stadtpräsidenten, Herrn Roman Urbańczyk, als die Idee der Organisation einer wissenschaftlichen Konferenz geboren wurde. Diese Konferenz wurde bereits damals als ein erfolgreiches Kulturereignis anerkannt. So haben wir sofort begonnen, über eine nächste Konferenz zu sprechen. Dafür, dass diese Initiative erfolgreich war, spricht ihre Beharrlichkeit bis heute, ohne Unterbrechung, jedes Jahr, wobei unsere wissenschaftliche Treffen jetzt im Herbst stattfinden.

Ich schlage ein bisschen Statistik vor, die nun 19 bisher veröffentlichten Bände umfasst. Es fanden 20 Konferenzen statt. 465 Vorträge und 8 Stimmen in der Diskussion plus 58 weitere Ergänzungen wurden veröffentlicht. Seit 2010 wird auch die Aufnahme der Podiumsdiskussion gedruckt. Das sind insgesamt mehr als 7 060 Seiten. Zweifellos wurde eine beträchtliche Bibliothek erstellt. Die Vorträge wurden nicht nur von Forschern aus verschiedenen polnischen Zentren gehalten, sondern auch aus Österreich, Tschechien Litauen, Deutschland, Slowakei, Ukraine, Ungarn, und Italien.

Von Anfang an, wurde die Konferenz als eine der Formen der Förderung der Stadt Zabrze behandelt. Zweifellos diente sie der Stadt. Die Informationen über die Konferenz – und damit auch über Zabrze – wurden in wissenschaftlichen Zeitschriften in nahezu ganz Mitteleuropa veröffentlicht. Mit Vergnügen möchte ich hier zusammenzufassen, dass die Konferenz in Zabrze ein besonderes Rufzeichen bildet, das gute Assoziationen auslöst. Denn die wissenschaftlichen Treffen in Zabrze zeichnen sich durch eine besondere Atmosphäre aus. Sie lassen Erinnerungen bei denjenigen, die an den Treffen teilgenommen haben, und erregen Neugier bei den, die dort noch nicht waren. Für viele Teilnehmer eine tolle Attraktion war die Fahrt mit der Lift in die unterirdischen Minen, die sehr interessant vorbereitet und genutzt sind. Solche Attraktionen und fundierte historische Kenntnisse garantiert die Stadt Zabrze, die zu einem bedeutenden Zentrum der Kultur und Wissenschaft in Oberschlesien wird. Sie ist auf ihre Kardiologie sehr stolz, hat Janosch (Horst Eckiert), betreibt 7 Kulturinstitu-

tionen, darunter das berühmte Haus der Musik und des Tanzes, hat Minen, die in Freilichtmuseum umgewandelt wurden, Museum des Kohlenbergbaus, Theater, Stadtmuseum, Philharmonie, organisiert das Krzysztof Penderecki – Festival.

Zabrze ist eine Stadt, die ihr Antlitz so geschickt ändern konnte. Sie hat dabei seine eigene Vergangenheit, verflochten in Oberschlesien und – breiter – in die mitteleuropäische Geschichte. Zabrze wuchs auf dem Kapital der finanziellen Herrscher und der harten Arbeit der einfachen Menschen.

Das Thema der zwanzigsten Jubiläumskonferenz in Zabrze lautet: „Die Rolle der Aristokratie in Mitteleuropa unter besonderen Berücksichtigung von Schlesien“. Das wissenschaftliche Treffen wurde daher der einwirkenden Kraft auf diesem Gebiet gewidmet: dem Rittertum und Adel, den Adelsgeschlechtern und Dynastien, Industriellen und Bankiers, all denjenigen, die seit dem Mittelalter bis in die Neuzeit das historische Bild dieser Region geprägt haben. Wir haben versucht, ihre wirtschaftliche Stärke sowie ihre Politik darzustellen, mit all seinen Bedingungen, indem wir versuchten, ihre Rolle und Bedeutung in der Geschichte sowohl lokal als auch in der gesamten Region zu definieren. Die abgehaltenen Vorträge haben wir in drei Themengruppen geordnet: „Eliten im Mittelalter: Herrscher – Ritter – Adel“, „Der Adel und Hochadel in der Neuzeit: Polen – Schlesien – Mitteleuropa“ und „Der Adel und die Adelsfamilien in Oberschlesien: Von Geldmagnaten bis zu »roter Aristokratie«“. Das Thema der Podiumsdiskussion – die üblicherweise der Konferenz in Zabrze vorangeht – war: „Die Aristokratie auf dem Gebiet der Republik Polen und in Schlesien vor dem ersten Weltkrieg“.

Dieses Band, das die Ergebnisse der zwanzigsten Konferenz beinhaltet, ist die zwanzigste Ausgabe der Serie „Die Kultur von Mitteleuropa“. Anlässlich des Jubiläums möchten wir allen bisherigen Teilnehmern, Referenten und Diskutanten danken, vor allem denen, die bei uns waren und ausgeharrt haben und das Zabrze-Treffen vorbereitet haben. Es liegt in unserer Verantwortung, den Initiatoren unserer Treffen, Herrn Jerzy Chmielewski und Herrn Roman Urbańczyk, der Kulturabteilung und allen, die jetzt dort arbeiten oder gearbeitet haben, zu danken. Wir erinnern uns sehr angenehm an die Zusammenarbeit mit Herrn Andrzej Wilk, Herrn Eugeniusz Tatys und jetzt mit Frau Dorota Szatters. Ihre Begeisterung und ihr Engagement trugen zum Erfolg dieser Treffen bei. Diese Konferenzen sind auch ein Ergebnis der Zusammenarbeit mit dem Museum des Kohlenbergbaus und zwar mit den folgenden Direktoren: Krystyna Barszczewska, Jan Jurkiewicz, Marek Dmitrow, Bartłomiej Szewczyk.

Besonders möchten wir uns bei der Vorsitzenden, Frau Małgorzata Mańka-Szulik für die Fortsetzung der Tradition der Treffen in Zabrze, das lebendige Interesse an diesen Treffen und für ihren persönlichen Beitrag zu ihrer Organisation und Verlauf bedanken.

Wir danken allen Mitgliedern des Wissenschaftsrates der Konferenz und es waren mindestens einige Personen, besonders danken wir denjenigen, die am längsten und am meisten geholfen wurden.

Vielen Dank dem Leiter, Herrn Stefan Gajda von der PAN-Niederlassung [Polnische Akademie der Wissenschaften] in Kattowitz, dem Mitorganisator unserer Treffen, für die Hilfe bei der Organisation der Konferenzen schon von Anfang an, sowie seinen Mitarbeiterinnen: Frau Anna Raimann und Joanna Grochowska. Wir danken den Mediengönner und den Ehrensponsoren, darunter den Sponsoren des letzten Treffens.

Vielen Dankesworte richten wir an die Mitorganisatoren und an alle, die bei dieser Veranstaltung auf irgendwelche Weise geholfen haben. Wir bedanken uns dem Museum des Kohlebergbaus, der Stadtbibliothek, dem Städtischen Museum und dem Neuen Theater.

Wir danken auch Herrn Ireneusz Olsza, der auch von Anfang an sich mit der Zusammensetzung und redaktionellen Bearbeitung der nachfolgender Bände unserer Konferenzen befasst. Das Grafikdesign und die allgemeine Ästhetik dieser Publikationen können geschätzt werden – ich denke, das ist unsere allgemeine Meinung.

*Antoni Barciak*